

ЛАНЧЕНКО Євгеній,
 доктор економічних наук, доцент,
 доцент кафедри економіки,
 Національний університет біоресурсів і природокористування України;
ТИМОШЕНКО Микола,
 доктор економічних наук, доцент,
 професор кафедри економіки,
 Національний університет біоресурсів і природокористування України;
ІВЧЕНКО Володимир,
 кандидат сільськогосподарських наук,
 генеральний директор,
 Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового
 комплексу

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Формування й розвиток ринку праці в аграрному секторі економіки передбачає насамперед аналіз демографічної ситуації в сільській місцевості, визначення пропозиції робочої сили, стану зайнятості в цій галузі, оскільки сільське населення апріорі переважно зайняті в сільському господарстві та інших супутніх видах економічної діяльності (переробка, транспорт, торгівля, сфера послуг тощо).

В Україні на початок 2022 р. проживало близько 41 млн осіб постійного населення, у тому числі 12,5 млн осіб становили мешканці сільських населених пунктів, або 30,6 % (табл. 1). Аналізуючи динаміку природного руху населення України за останні роки, то в Україні простежується постійне природне зменшення населення, а в сільській місцевості такі темпи вищі за середні значення в країні.

Таблиця 1

Динаміка показників чисельності сільського населення та його економічної активності

Показник	Рік			2023/ 2019, +
	2019	2021	2023*	
Сільське населення (постійне), тис. осіб	12832,2	12542,9	10247,5	-2584,7
Частка сільського населення, %	30,7	30,6	30,6	-0,1
Сільське населення (постійне) у віці 15-70 років, тис. осіб	9193,8	9026,3	7374,5	-1819,3
Економічно активне сільське населення у віці 15-70 років, тис. осіб	5656,4	5414,9	4424,0	-1232,4
У т. ч.:				
зайняті	5163,5	4835,5	4424,0	-739,5
безробітні	492,9	579,4	473,4	-19,5

* Орієнтовні дані.

Джерело: складено за даними Держстату України та інших джерел [1-3].

Через повномасштабне воєнне вторгнення армії РФ у незалежну державу в лютому 2022 р. збільшилась еміграція населення України за кордон у пошуках тимчасового захисту й проживання. Згодом після звільнення північних і частини східних областей України певна частина населення повернулась. У зв'язку з відсутністю достовірної інформації про динаміку чисельності населення до теперішнього часу сформуємо прогностичні дані з урахуванням останніх соціально-економічних процесів в Україні. Так, у 2022-2024 рр. зменшення населення, за різними експертними оцінками [2-3], становить у межах 5-10 млн осіб. Візьмемо середнє значення – 7,5 млн осіб, або 18,3% ($7,5 \cdot 100\% / 41$) – зменшення населення порівняно з початком 2022 р.

Головними людськими ресурсами для виробництва сільськогосподарської продукції традиційно є сільське населення. Про попит на ринку праці в аграрному секторі економіки можна аналізувати за показниками його зайнятості (табл. 2).

Таблиця 2

Зайнятість населення в сільському, лісовому й рибному господарствах

Показник	Рік			2023/ 2019, ±
	2019	2021	2023*	
Зайнятість населення в с/г, л/г, р/г, тис. осіб	3010,4	2692,7	2199,9	-810,5
У т. ч. у формальному секторі, %	30,3	33,1	33,1	2,8
у формальному секторі, тис. осіб	910,9	890,8	727,8	-183,1
У т. ч. у підприємствах, %	92,7	93,0	93,0	0,3
у ФОП, %	7,3	7,0	7,0	-0,3
Питома вага зайнятого сільського населення в с/г, л/г, р/г в неформальному секторі економіки, %	79,9	83,4	83,4	3,5
Зайняте населення в неформальному секторі с/г, тис. осіб	2099,5	1801,9	1472,1	-627,2
У т. ч. сільське населення, %	90,2	91,1	91,1	0,9
сільське населення, тис. осіб	1893,7	1641,5	1341,1	-552,6
міське населення, тис. осіб	205,8	160,4	131,0	-74,8
Безробітне населення, яке раніше працювало в с/г, тис. осіб	209,7	183,1	149,6	-60,1
У т. ч. сільське населення	149,8	140,3	114,6	-35,2
міське населення	59,9	42,8	35,0	-24,9

* Орієнтовні дані.

Примітка: с/г, л/г, р/г – сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство; ФОП – фізичка особа-підприємець.

Джерело: складено за даними Держстату України та інших джерел [1-3].

Серед галузей економіки України в аграрних видах економічної діяльності зафіксовано найбільший показник тіньової (неформальної) зайнятості. Адже лише близько третини зайнятого населення в галузі працюють на формальній основі в суб'єктах господарювання. Особливо таке явище поширено серед сільського населення.

Щодо показників 2024 р. і подальших років (табл. 3), то при оптимістичних очікуваннях завершення російсько-української війни, повернення українських біженців із-за кордону на рівні їх половини ($9,15 \% = 18,3 \% / 2$) прогностичний показник потреби в робочих місцях у сільськогосподарських підприємствах на 2024-2030 рр. становитиме 1770,1 тис. осіб (сільське населення: $1588,9 \text{ тис. осіб} = (1341,1 + 114,6) \text{ тис. осіб} * 109,15 \%$ та міське населення: $181,2 = (131,0 + 35,0) \text{ тис. осіб} * 109,15 \%$).

Таблиця 3

Прогноз потреби у створенні робочих місць в аграрному секторі економіки

Показник	Рік	
	2023	2024-2030 (прогноз)
Потреба в робочих місцях у сільськогосподарських підприємствах, тис. осіб	1621,7	1770,1
У т. ч. для сільського населення	1455,7	1588,9
для міського населення	166,0	181,2
Оптимістичний прогноз забезпечення зайнятості населення в сільськогосподарських підприємствах: ФГ – орієнтир 25 % від потреби робочих місць		442,5
Малі й середньотоварні сільськогосподарські підприємства – орієнтир 25 % від потреби робочих місць		442,5
Інші суб'єкти господарювання (харчова й переробна промисловість, сервісні й логістичні послуги, торгівля та інші галузі, пов'язані із сільським господарством) – орієнтир 50 % від потреби робочих місць		885,1

Примітка: СГП – сільськогосподарське підприємство; ФГ – фермерське господарство.
Джерело: складено за даними Держстату України та інших джерел [1-3].

Проаналізовані показники споживання продовольчої продукції всередині держави свідчать про те, що в найближчий період, зокрема відбудови держави після воєнних подій, слід спрямовувати зусилля на розвиток внутрішнього й зовнішнього аграрного ринку трудомісткої продукції (м'ясо, молоко, плоди і ягоди тощо) та йому похідного – ринку праці в сільському господарстві. Адже був період 1990-2000-х років, коли в галузі офіційно працювали більше 2 млн працівників.

Згідно з даними Держстату України, більшість малих аграрних формувань (особисті селянські господарства, більшість сімейних фермерських господарств) в Україні традиційно займаються виробництвом трудомісткої і менш капіталомісткої продукції. Тому виходом із складної ситуації, коли очікується брак інвестиційних ресурсів у складний повоєнний час, є активізація і всебічна підтримка фермерських господарств і інших малих форм агробізнесу з виробництва агропродовольчої продукції. Адже для продовольчої безпеки на локальному рівні ближче до споживачів у логістичних ланцюжках на рівні територіальних громад знаходитимуться саме малі форми агрогосподарювання.

Про ефективне використання людських ресурсів у сільському господарстві слід говорити як про результативні перспективні напрями забезпечення зайнятості в галузі, що має призвести до сукупності таких позитивних (прогнозованих, очікуваних) економічних ефектів: детінізації зайнятості населення в галузі й забезпечення соціальних гарантій працівникам, зменшення безробіття на селі, збільшення трудових доходів, забезпечення продовольчої безпеки на рівні домогосподарств, територіальних громад, регіонів (районів і областей), країни.

Таким чином, малий агробізнес на формальній основі, зокрема фермерський рух, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація зі спеціалізацією на розвитку більш трудомістких і менш капіталомістких видах виробництва агропродовольчої продукції, має бути стратегічним, пріоритетним і перспективним напрямом ефективного використання людських ресурсів у сільській місцевості, що дозволить збільшити трудові доходи населення, забезпечити соціально-трудові гарантії, податкові надходження в державний і місцеві бюджети громад тощо. У свою чергу, це сприятиме розвитку логістично-переробних, торговельних компаній, які потребуватимуть набір персоналу в сільських і міських населених пунктах.

Збільшення кількості фермерських господарств слід підтримувати з боку держави (через збільшення обсягів фінансової підтримки кредитування, розвитку тваринництва й плодівництва, первинних переробних виробничих ділень тощо в рамках бюджетних програм Мінагрополітики України), територіальних громад (через надання земельних ділянок в обробіток, вільних виробничих площ комунальної власності, при можливості – фінансової допомоги, організацію обслуговуючої кооперації тощо), міжнародних грантових фондів, щоб стимулювати до переходу ефективних сільських домогосподарств у сімейні чи звичайні фермерські господарства, інші малі форми агропідприємництва.

Список джерел

1. Статистична інформація, публікації. Вебсторінка Держстату України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Вже не 37 мільйонів: скільки людей залишилося в Україні після початку війни? URL: https://radiotrek.rv.ua/news/vzhe-ne-52-milyoni-skilki-lyudey-zalishilosya-v-ukrayini-pislya-pochatku-viyni_320346.html (дата звернення: 12.04.2024).
3. У 2024 р. населення України збільшиться на 10 %. URL: <https://sichnews.com/u-2024-roczy-naselennya-ukrayiny-zbilshytsya-na-10-ekspert-sichnyuz/> (дата звернення: 12.04.2024).